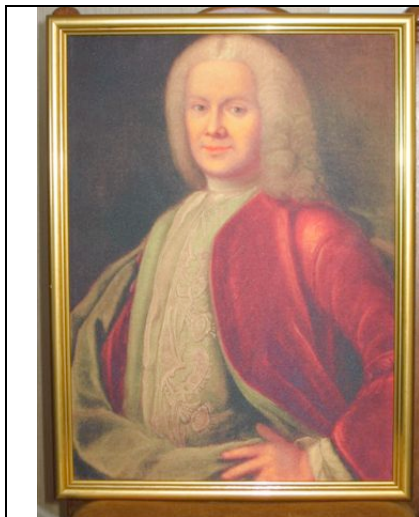

Två favoriter från 1700-talet är Linné och Nils Rosén. Den förre kopplar till mitt natur/växtintresse. Den senare för mitt yrke och intresse för den medicinska patientjournalen. Rosén/Rosenstein betydde betydligt mer för sjukvården på den tiden än hans mer kände Linné. Här följer litet om bägges "CV:s".

Rosén och Linné, fiender och vänner

Det började med fiendskap men slutade med djup vänskap. Den ursprungliga konflikten kom från konkurrens om två tjänster vid Uppsala universitet. Professor Rudbecks 71 år och permanent tjänstledig för att studera språk och professor Robergs, som undervisade endast privat för höga summor pengar. Då Rudbecks amanuens Peter Martin oväntat dog 1727 blev amanuens tjänsten erbjuden Rosén som emellertid var tvungen att resa utomlands för att få en medicinsk doktorsgrad. Under dennes frånvaro vikarierade den skicklige men formellt okvalificerade Linné delvis på denna tjänst och när så Rosén kom tillbaka för att tillträda sin tjänst som ordinarie lärare och Rudbecks vikarie så övertog han Linnés tidigare arbetsuppgifter. Linné fick då inget nytt lärarförordnande. Rosén hade hela tiden i början av sin karriär legat steget före Linné, både med att bli läkare, medicine doktor, gift, få barn, ta över Linnés arbete i Uppsala och bli professor året före Linné. Det var allt detta som troligen gjorde Linné hatisk mot Rosén. Det var först när de båda hade blivit professorer och dessutom bytt sina professurer med varandra som de blev vänner. Linné blev den förste av de båda att bli riddare år 1753 och 1762 adlades båda samma år. Då Linné fick lungsäcksinflammation 1764 hjälpte Rosén honom att tillfriskna. Linné vårdade i sin tur Rosén när denne år 1766 fick Uppsalafeber (malaria) under två månader och återigen 1773 när Rosén blev sjuk vid ett besök i Uppsala och dog i dysenteri. Linné fanns ofta vid sjukbädden men kunde inte närvara dagen då Rosén avled.

Nils Rosén von Rosenstein

Han var bl. a.:

- Patientjournalens fader
- En av den svenska läkarutbildningens pionjärer
- Den förste medicinska folkbildaren via almanackorna från 1753
- Pediatrikens fader. Lärobok i pediatrik för medicinare 1771.
- Malariabekämpare. Kinabark.

Nils Rosén, en föregångare i mycket

Nils Rosén (1706-1773) senare adlad von Rosenstein kom att verka i skuggan av den mer utåtagerande och världsberömde Carl von Linné. Detta trots att han förutom att han var Linnés lärare i Uppsala också kom att bli den störste och viktigaste av dem för svensk hälso- och sjukvård. Linné publicerade sin kunskap på latin, Rosén använde det svenska språket. Han var den som hade störst upplaga av utgivna skrifter genom han blev den förste folkupplysaren som publicerade hälsoråd i Den Svenska Almanackan. Almanackor började ges ut på 1600-talet och stod för 25 % av all utgivning under den tiden. 1750 hade man en

upplaga på 180 000. 1790 var den uppe i 294 000 ex. Den kom att utges i över två miljoner exemplar under åren framåt och såsom bibeln fanns ett exemplar i varje stuga. (exempel på almanacka i marginalen) 1764 skrev han "Underrättelse om barnsjukdomar och deras botemedel". Artiklarna i almanackorna var underlaget för läroboken i barnmedicin och Rosén kom att kallas barnmedicinens fader i Sverige. Det är världens första pediatrik bok. Den gavs ut 25 upplagor på 9, möjligen 10, språk och var användbar i närmare 100 år.. Rosén gav också ut en "Fass" på uppdrag av Ulrika Eleonora, ett Hus- och reseapotek. Skriften fanns på t ex sockengårdar ofta tillsammans en kista med läkemedel. Under de 25 år som Nils Rosén von Rosenstein skrev för almanackan svarade han för 100 % av dess medicinska texter.

Rosén var också en föregångare med att bekämpa malaria med kinin. Malaria som var vanligt i Uppsalas omgivning och som Linné i en avhandling trott bero på sumpmarkernas ångor.

Nils Rosén disputerade några år för Linné i Harderwijk i Holland. En avhandling tog 2-3 veckor och man var vid denna tid tvungen att åka utomlands för att avsluta sin läkarutbildning och skriva sin avhandling. Man hade inte ännu examinationsrätt i Sverige. Både Linné och Rosén bidrog till att detta blev möjligt litet senare. Roséns avhandling handlade om hur man skriver patientjournalanteckningar. (i marginalen de 18 punkter som han lyfter fram) Dessa punkter ligger fortfarande som grund för nutidens läkarjournaler.

Nils Rosén föddes 1706, ett år innan Linné, på en prästgård nära Borås. De sju syskonen överlevde alla till mogen ålder troligen p g a att de amrades länge och undgick mycket av tidens läkekonst. Dessa två faktorer för barns överlevnad tog Rosén upp i sin hälsoinformation. Han propagerade för amning och bekämpade av den tidens koppning av barn så fort de blev sjuka. Han ansåg att fler barn dog av koppningen än p g a sin sjukdom.

Ytterligare en farsot bidrog han med att bekämpa nämligen smittkopporna som troligen var den sjukdom som bidrog mest till den höga barndödligheten. Han införde variolisationen i Sverige. Han ympade smittkoppssekret på barnen med hopp om att de skulle få en lindrig sjukdom och sedan vara immuna för livet. Det var en föregångare till Jenners vaccination med kokoppor, som var en betydligt mindre riskfylld metod. Ett av hans barn dog också av variolisationen. Det gjorde som väl var inte kungabarnen med GustavIII som en av dem som utsattes för metoden. Det slutade med en riklig bepenningbelöning till Nils Rosén och ett adelskap med adelsnamnet Nils Rosén von Rosenstein.

Rosén von Rosenstein, Nils

Han föddes den 1 februari 1706 i Sexdrega utanför Borås. Fadren: kyrkoherden Erik Rosenius. Modren: Anna Wekander.

Doktorerade år 1730 i Harderwijk i Holland på en avhandling om sjukhistoriens nedtecknande (anamnesen). Den samtida Carl Linneus, senare Carl von Linné, doktorerade på samma universitet fem år senare på en avhandling om frossan (malaria).

Rosén blev medicine adjunkt 1728 i Uppsala. Han utnämndes till assessor i Collegium Medicum 1734 (föregångare till Medicinalstyrelsen och senare Socialstyrelsen).

Han blev livläkare åt kung Fredrik I år 1735. Som läkare, och i första hand barnläkare, kom Rosén att betyda mycket för kungaparet Lovisa Ulrika och Adolf Fredrik. I januari 1746 förläste han dåvarande kronprinsessans förstfödde son, Gustaf (sedermera Gustaf III). Förlossningen var svår. Gossens pannben ovanför vänster öga trycktes in. Skadan följde Gustav III livet ut. Den är synlig på hans dödsmask. Gustaf var ytterst klen och var nära döden under sitt första levnadsår. Han ansågs räddad till livet av Rosén, som hellre avvaktade än tillämpade drastiska behandlingsmetoder. Rosén uttryckte stor skepsis mot åderlätningens då ansedda välsignelser.

Han presenterade bl. a. en tabell där man kunde avläsa hur mycket blod som kan tappas

beroende på individens vikt. – barns små kroppar är känsliga för vätskeförlust. Han skrev i ”Compendium Anatomicum” 1738 bl. a.: ”Hos oss dödas så många geom åderlåtning som frälsas, ty de sjukdomar och omständigheter i hwilka den skadar/ äro så många som de i hwilka den tjänar”.

År 1765 när Gustaf var 19 år gammal blev han på Roséns inrådan varioliserad och undgick därmed att drabbas av de fruktade smittkopporna, som skördade många liv.

Rosén kom att intressera sig för den smittkoppsympning som praktiserades i England sedan 1720-talet. Han sände en av sina dukigaste elever, David Schultz (senare von Schultzheimer), till England för att studera metodiken. Det var Nils Rosén som själv genomförde de första smittkoppsympningarna i Sverige. Han började med sina två egna barn., ett tvillingpar Johanna Maria och Nils födda 1752 med katastrofala resultat. Nils von Rosenstein förlorade sin lilla dotter medan tvillingbrodern överlevde.

Genom sina enastående framgångar som läkare kallades han ”Nordens store arkiater (livläkare)” långt efter sin död 1773.

Rosén blev ledamot av och sekreterare i vetenskapsakademien 1739. Då professor Olof Rudbäck den yngre dog 1740 utnämndes Nils Rosén till professor i medicin och botanik efter honom. Linné fick en professur i Uppsala ett år senare efter Lars Roberg i medicin och anatomi.

År 1742 bytte de båda professorerna professurer med varann. I och med att var och en fått sin fasta position började de ett konstruktivt samarbete mot att tidigare varit ettriga konkurrenter.

Genom deras gemensamma utbildningsinsatser flerdubblades antalet välutbildade läkare i Sverige flera av dem blev akademiska lärare i Stockholms första undervisningssjukhus – Serafimerlasarettet, som öppnades 30 november 1752. Resultatet blev en radikalt ny typ av medicinsk utbildning, där klinisk undervisning och s. k. bedside teaching (vid sjuksängen) ingick. Han ansåg också att läkarens viktigaste instrument är palpation, att med sina händer känna på kroppen, upptäcka ömmande inre organ och sjukliga avvikelser. Nils Rosén tog med sig sina elever ut på sjukbesök i staden och den omgivande landsbygden. Dessutom fanns ett embryo till Akademiska sjukhuset i Uppsala kallat Nosocomium med åtta sängplatser. Det hade öppnats av professor Roberg 1708.

R. N. O. tilldelades han 1757. Han adlades 1762 med tillnamnet von Rosenstein.

Nils Rosén von Rosenstein blev för eftervärlden känd som ”Den svenska läkarutbildningens fader”. Han var en skicklig pedagog, god organisatör och framstående läkare och forskare.

Han var den förste i landet som intresserade sig för kinabarkens verkningar och användbarhet vid febersjukdomar, speciellt malarian/frossan. Därigenom kom man en god bit på väg att i Sverige utrota malarian, en av de stora dödarne i vårt land, redan på 1700-talet.

För sina insatser för barnsjukvården bl.a. med boken ”Underrättelse om Barnsjukdomar och deras Botemedel, 1764”, som först publicerades som artiklar i en serie almanackor från 1753.

Den blev en lärobok i pediatrik, den första i sitt slag i världen, som fick mycket stor spridning och utgavs i 26 upplagor på 10 olika språk fram till 1851. Han blev också kallad ”Pediatrikens fader”.

Till 300-års minnet av Nils Rosén von Rosenstein 2006 publicerade Iréne Sjögren, själv barnläkare, boken ”Mannen som förlängde livet”, varur denna historiebeteckning om Rosén är hämtad. Iréne Sjögren låter Nils Rosén tala till medmänniskan, berätta för svenska läkare och svensk sjukvård vad som år 2006,

300 år efter Nils Roséns födelse, är på väg att glömma bort:

läkarens förmåga att inge patienten lugn och förtroende. Sjukvårdens uppgift att sätta patienten i centrum och ge den sjuke all tid som behövs och få denne att känna sig trygg i sann förvisning att läkaren gör allt för att bota och lindra. Nils Rosén von Rosenstein framhöll personligt omhändertagande. Han betonade att allt måste göras för att tillgodose

patientens behov. Nu mer än någonsin värt att poängtera (Nils-Erik Landell). Linné vårdade Rosén när denne låg på dödsbädden år 1773.

Själv dog Linné fem år senare. Rosén avled i Uppsala den 16 juli 1773. Han var gift med Anna Christina Hermanson. De efterlämnade en son, statssekreterare, och en dotter, gift med hans efterträdare Aurivillius.

Roséns förslag till anamnes”, som han doktorerade på, användes som aml för provinsialläkarnas årsrapporter på 1800-talet.

Rapport rörande embetsgöromålen och sundhetstillståndet inom ett provinsialläkardistrikt

- 1:o Väderlekens och årsväxtens förhållande i allmänhet såvidt detsamma varit af beskaffenhet att utöfva märkbart inflytande på helsotillståndet och sjukdomslynnnet.
- 2:o Allmännare förekommande sjukdomar
 - A. Enderniska (en i befolkningen ständigt förekommande sjukdom)
 - B. Epidemiska
 - a. Smittkoppor
 - b. Nervfeber
 - c. Rödsot
 - C. Sporadiska
 - a. Skarlakansfeber
 - b. Mässling
 - D. Syphilis, saltfluss, elephantiasis, chroniska hudsjukdomar
 - E. Sinnessjukdomar
 - F. Epizootier (farsot hos djur)
- 3:to Förhållandet i allmänhet med:
 - a. Sundhetspolis, Sockennämnders verksamhet för allmänna helsovården, Sockenapothek m. m.
 - b. Fattig och Fångvård
 - c. Allmänna välgörenhetsinrättningar, folkskolor m. m.
 - d. Helsobrunnar och badorter
 - e. Vaccination och revaccination
 - f. Apothek – previlligerade (sjelfständige och filial)
 - g. Barnmorskeväsendet
 - h. Beväringmanskapet
- 4:to Embetsförrättningar pga vederbörande auoritets serskilda förordnande
 - A. För helso- och sjukvårdsärenden
 - a. I och för smittkoppor
 - b. Rödsot
 - c. Nervfeber
 - B. För medicolegala ändamål, besiktningar af lefvande personer, liköppningar, undersökning af misstänkta eller giftiga ämnen
- 5:to Uppgift på inom distriktet besatt personal af:
 - a. Legitimerade läkare och sådana, som med särskilt tillstånd, eller p. q.
 - a. Innehafvande förordnande till läkekonstens utöfvning äro berättigade
 - b. Badaremästare, Dentister
 - c. Djurläkare
 - d. Apothekare, Provisorer och Lärlingar
 - e. Barnmorskor med underrättelse om de af kommunen äro antagne och aflönade
 - f. Vaccinatörer samt huru desse godtgöras
 - g. Quacksalvare (namn m.m.)
- 6:to Vetenskaplige iakttagelser, märkliche sjukdomshändelser, chirurgiske och obstetriske operationer af intresse
- 7:to Andra med allmänna helsovården sammanhang egande ämnen, som anses böra till allmän kändedom komma, men icke under ofvanstående rubriker äro hänförlige.